

բաղնիքներ կան, շատ մարդ առողջութիւն միանգամայն զբօսանքի համար ամառը հոն տեղերը կանցընեն: Սանաւանդ հինկ ժամ հեռու Պատէն անունով քաղաք մը կայ. որ բնական տաք ջրերով շատ փառաւոր բաղնիքներ ունի. շատ հիւանդութիւններուն օգտակար են, ու մեծամեծները ամառը չորս ամիս հոն լեցուն կըլլան:

18. Ըս վերջին մեծ պատերազմներու մէջ փորձեցին, որ զինւորներուն լողալ գիտնալը շատ հարկաւոր է, անոր համար նորերըս Ղանուբ գետին հիւսիսային կողմէն վազող Ճուղին մէջը լողալ սորվելու մեծ տեղ մը շինեցին, որ զինւորները ամառը կէս օրան ատենները լողալ կըսորվին, ասոր համար մասնաւոր վարպետներ կան, որոնք դիւրին եղանակը կըսորվեցընեն: Օլինւորները երթալէն ետքը ուրիշ մարդ ալ կրնայ երթալ սորվիլ:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ:

Սերոյ ու ողորմութիւն գործերը:

1. Երկրորդ Յովսէփ կայսրը 1783ին աղքատներուն օգնելու համար գլուխ դրամոյ դրած է, որ ստորին Ըստրիայի կառավարութիւնը շահուկուտայ՝ կըբանեցընէ, ու իր իշխանութիւնը տակն է, որուն մուտքովը Ալեքանդրիայի աղքատներուն կօգնէ: Աղքատները չորս աստիճան բաժնըված են,

առջի տեսակին ամիսը վեց արծաթ ֆիօրին կուտան, երկրորդին չորս, երրորդին իրեք, ու չորրորդին երկու. տարեկան փայտերնին, երևելի զահրենին, հիւանդացած ատեննին բժիշկնին ու դերնին ալ կը հոգան: Այն մէկ ժողովրդապետական ժամերը մէյ մէկ աղքատներու հայրեր կամ հոգաբարձուներ ունին, ժողովրդապետը ու անկողայ աղքատները կը քննեն, ու աստիճաննին կորոշեն: Դամերուն դռներուն քովը քարէ դանձանակներ կան, որոնց վրայ գրված է, որ աղքատներուն համար են, ու մասնաւոր դանձանակ ալ կը պտտի, կառավարութիւնը բոլոր ասոնք ալ կը ժողովէ: Գրված գլուխը հիմայ 707,115 ֆիօրին եղած է: Գանձանակներէն եկած ստակը ու աս գլխուն շահը 1813էն նոյեմբերի մէկէն ինչուկ 1824 հոկտեմբերի ետքը 120,417 արծաթ ֆիօրինի հասաւ, որոնցմէ 109,158 արծաթ ֆիօրին, 5000ի չափ աղքատի բաժնը վեցաւ: Աս բանը աս տէրութեան ամէն քաղաքները կայ:

2. Եւտ հարուստ մարդիկներ 1819ին մէկ տեղ եկած 22,000 ֆիօրին արծաթ գլուխ դրած են, որ արհեստաւոր բանւորներուն, աղախիններուն, ծառաներուն, մշակներուն ու աղքատ գեղացիներուն օգնութի հասնին: Ի՞նչ որ ասանկ մարդիկները աղքատօրէն ապրելով կուզեն քիչ մը ստակ աւելցընել ու իրենց հիւանդութե կամ ծերութե համար պահել նէ՛ ստակնին պարապ չի-

կենար, կուզեն նէ հոնտեղը 1,00ին չորսով շահու կուտան: Ես բանիս համար մասնաւոր գրագիրներ ու հոգ տանող մարդիկներ դրած են, անոնք ստակները շահու կուտան կըբանեցընեն, ու ամէն մարդուն վեց ամիսէ վեց ամիս շահը կըվճարեն. ով որ վեց ամիսէն շահը չուզեր առնել նէ, գըլխուն վրայ կըզարնեն, անոր շահն ալ կըսկսի բանիլ: Որչափ քիչ կըլայ նէ կառնուն, 100 Ֆիւրինէն ինչվան 25 արծաթ քոայձառ, ու առած օրէն շահը կըսկսի բանիլ, ու տըվօղը երբոր կուզէ նէ՝ գըլխը ու շահը կառնէ:

3. Արկորդ 3օվսէփ կայսրը նոր ծնած կամ ծնանելու տղաքները մեռցունելը, կամ ասդին անդին ձգելը վերջացընել ուզելով, որ աղքատութեն, ամօթի, կամ ուրիշ պատճառներու համար կըպատահէր, 1784ին ծնանելու տուն մը շինել տըված է. որ իրեք կողմը աւանձին ճամբաները իրեք դուռ ունի, իրեքն ալ միշտ գոց են, ու դրսէն զարնելու համար ներսը զանգակներ ունին, գիշերը ցորեկը՝ երբոր կըզարնըվի նէ՝ կըբանան. ներսը ծնուցիչներ, բժիշկ, վերարուժ, խոստովանահայր, ու ծառայօղներ կան: Արբոր կին մը վերի գըված պատճառներու համար իր տունը ծնանիլ կամ զաւակը պահել չուզեր նէ՝ կերթայ երեսը քօղք ձգած, կամ դիմակ անցուցած, որ ով ըլլալը մարդ չիմանայ, աս տանը դուռը կըզարնէ, որ շուտ մը կըբացվի, ու ներս կըմտնէ, իրեն մարդ մը չիհար-

ցրներ՝ թէ հարուստ է՝ աղքատ է՝ կամ ո՛վ է, միայն մկրտութե՛ն վկայական գիրը ողջունագրի պէս ծալած ու կնքած ձեռքը պիտի ըլլայ, որ հոն մեռնի նէ, ո՛վ ըլլալը անկէց իմանան, ու ազգականներուն իմացընեն: Աս թղթին վրայ ծնուցիչը՝ առանց բանալու՝ կնոջ երթալու սենեակին թիւը կը գրէ, ու ձեռքը կուտայ. կինը իր քովը կը պահէ, առողջանալէն ետքը տուն դառնալու ատենը հետը կառնուկ երթայ: Արբոր ան սենեակը կերթայ նէ՝ քովը մէկ աղախինէն, որ իրեն կը ծառայէ, խոստովանահայրէն, ծնուցիչէն, պէտք եղած ատենը բժիշկէն ու վիրաբուժէն ՚ի զատ՝ մարդ չերթար: Ամէն բանը լմննալէն ու առողջանալէն ետքը՝ տուն դառնալու ատենը կուգէ նէ ծնած զաւակը հետը կառնու, ու իր կարողութե՛րը կէօրէ քիչ մը բան կը վճարէ, չուզեր նէ քիչ մը բան ալ զաւակին համար վճարելով հոն կը թողու. բայց թէ որ աղքատ էնէ բան չեն պահանջեր, միայն պէտք է՝ որ չորս ամիսի չափ հոն կենայ, կաթ տայ, ինքն ալ ուրիշին ծառայութի ընէ:

4. Ասոր քովը ուրիշ տուն մըն ալ շինած է, ան նոր ծնած տղաքը, որ մայրերնին հետերնին չեն տանիր նէ՝ աս տունը կուտան, նմանապէս ճամբան գտնըվածները (որ քիչ կը պատահի), աղքատներն ալ՝ որ իրենց նոր ծնած տղաքը պահելու կարողութիւն չունին, աս տունը կուտան: (Թ)է որ մայրերնին Վ եննայի գաւառէն չեն, ու ծննդեան տունը

ծնած չեն, տարած ատեննին պէտք է որ 48 ար-
 ծաթ ֆիօրին վճարեն, թէ որ ծննդեան տունը
 ծնած են, ու 48 ֆիօրին վճարել չեն կրնարնէ՝ 24
 կամ 12 ֆիօրին կրվճարեն. թէ որ հոն ծնած ու
 չորս ամիս կաթ տրված են, կամ դուրսը ծնած են,
 բայց աղքատ են նէ՝ բան չեն վճարեր: Տղան հոն
 տանողին ձեռքը թուղթ մը կուտան, որուն մէջը
 տղուն հոն գացած ու մկրտված օրը, անունը, թիւը
 գրած են, որ անով երբոր կերթայ իր զաւակը
 կուզէ նէ՝ կուտան: Աս տղաքը աս տանը մէջ չեն
 պահեր, գեղացիներուն ու աղքատ քաղքըցիներուն
 կուտան, ու ամիսը ամէն մէկին համար առաջին տա-
 րին հինգ արծաթ ֆիօրին, երկրորդ տարին չորս՝
 երրորդ տարիէն ինչվան վեցերորդը իրեք, ինչվան
 տասվերկուերրորդ տարին երկու ֆիօրին կրվճա-
 րեն, ու զգեստին համար ալ մասնաւոր պարգև
 կուտան: Տասվերկու տարվընէ ինչվան քսանվեր-
 կու տարին աս տղաքը առնօղները քովերնին կրնան
 պահել, ու երկրագործութի, տանը գործքերու
 կամ արհեստի մը մէջ կրնան աշխատցընել, բայց
 ժողովրդապետ քահանաները ու տեղերուն դատա-
 ւորները պարտական են հոգ տանելու, որ ղերենք
 չհչարչարեն: Անկից ետքը տղաքը ազատ են ու-
 զած տեղերնին կրնան երթալ իրենց հացը հոգալ:
 Ով որ ասանկ պղտիկ տղայ մը կառնու, ու ինչվան
 տասվերկու տարին առանց ստրկի կրմեծցընէ նէ,

իր մանչ զաւկըններուն մէկը բոլոր կենացը մէջ զինւորութենէ ազատ կըլլայ :

5. Ղայեակ (սիւտանա) բռնել ուզողները կերթան ծննդեան տնէն կուզեն, վսիլի հոն ծնանելու համար գացող կամ դուրսը ծնանող կանանց մէջէն զայեակ ըլլալ ուզողներուն առողջութիւնին, կաթերնուն աղէկութիւնը ու առատութիւնը աղէկ մը կը քննեն, ու ձեռքերնին վկայական գիր կուտան իրենց կըխրկեն, որ տասը ֆիօրին ծախք ունի. հոն տեղէն վկայական չունեցող կինը զայեակ չըկրնար ըլլալ : Աս բանս անոր համար դրած են, որ չըլլայ որ ներքին հիւանդութի մը ունեցող կամ անշահ կաթ ունեցող կանայքը զայեակ ըլլան, ու ուրիշին զաւկըններուն փնաս ընեն :

6. Ալսէռկասսէ արուարձանին մէջը Ուլթանոյ անունով դպրատուն մը կայ, մէջը վարպետներ ու վերակացուներ կան, որ աղքատ որբերուն, ու աղքատ քաղքըցիներուն տղոցը քաղաքավարութիւն կարգ կանոն կըսորվըցընեն, հաւատոյ բաներու ու բարի վարքի մէջ կըկըթեն, գրել կարդալ հաշիւ ընել կըսորվըցընեն, տղաքները էրիկ մարդու յարմար արհեստներու մէջ ու աղջիկները կանանց յարմար տան գործքերու մէջ կըվարժեցընեն : Կարողութիւն ունեցողները տարին կերակուրի, զգեստի, անկողինի համար 180 ֆիօրին կըվճարեն, չըկրցողը առանց վճարքի է : Աստեղս ամէն բանը սորվելէն ետեւ տուն տեղ ունեցողները իրենց տեղերնին

կերթան, չունեցողները կամ իրենք զերենք կը-
հոգան, կամ մէկին քովը որդէգիր կըտրվին: Հի-
մայ դպրատան մէջը 300 հոգի են, 2,000 հոգի ալ
որդէգրութի տրված են:

7. Արկրորդ Յովսէփ կայսրը 1784ին խու-
ու մունչ աղոց ու աղջիկներուն կրթութիւնը հա-
մար դպրատուն մը շինած է, որուն մէջը նշաննե-
րով նէմցէտէն խօսիլ, գրել, կարդալ, ու հաշիւ
ընել կըսորվին, որ անոնք ալ կարող ըլլան մարդ-
կանց մէջը մտնել, բանի գործքի գալ, ու մուրա-
լու կարօտ չըլլան: Ընոր համար հաւատքի բանե-
րու, բարի վարքի, ու վերը ըսված բաներու մէջ
աղէկ մը կրթելէն ետքը, աղոց՝ էրիկ մարդու յար-
մար, աղջիկներու՝ կնիկ մարդու յարմար գործքեր
կամ արհեստներ ալ կըսորվեցընեն. անանկ որ ա-
սոնցմէ հիմայ մէկը թագաւորական տեղ մը գրագիր
է, ուրիշ մըն ալ տպարանի գիր շարօղ է, ու հինկ
լեզուի մէջ գիր շարել գիտէ: Արորդութի ունե-
ցողը տարին 150 ֆիօրին կըվճարէ, չիկրցողը բան
չիվճարեր: Ե աբաթ օրերը քննութի կընեն, ամէն
մարդ կընայ երթալ տեսնել:

8. Դպրատուն մըն ալ կուրերուն համար
կայ, ուր վեց տարվոնէ ինչվան տասնըհինգ տար-
վան կուրերը կուտան: Հոն ալ հաւատքի հարկաւոր
բաները, գլխէն հաշիւ ընել, տանը մէջ հարկաւոր
տեսակ տեսակ գործքեր, մէքենական արհեստներ,
զանկապան (չօրապ) հիւսել, մուշապախ բանել ու

չխորխորի բաներ շինել կըսորվեցընեն. հոս ալ առանց վճարքի է. բայց թէ որ ծնողքնին ունեւոր են՝ ու տարին 300 ֆիօրին կըվճարեն նէ՝ կարգալ ալ կըսորվեցընեն: Վերական, հեգերէն ու ուրիշ գրքերը տպած են. թղթերուն մէջմէկ երեսները տպելով՝ գրերուն ձևերը մէկալ երեսէն դուրս ելած բարձրցած են, անոնց վրան ձեռքով շօշափելով ինչ գիր կամ բառ ըլլալը կիմանան, ու կըկարդան: Ամէն տեսակ ստակը, ոսկիէ արծըթէ ու պղինձէ ըլլայ, տախտակի վրայ զարնելով ձայնէն կըճանչնան ինչ ստակ ըլլալը: Աշխարհացուցին վրայէն աշխարհք մը կամ քաղաք մը ուր, որ դին է կըգտնեն՝ մատով կըցըցնեն: Աղէկ քէման ու բերնի երաժշտական գործիքներ ալ կըչալեն: Ասոնք բոլոր երկայն ատեն վարժութիով սորված են: Հինգշաբթի օրերը քննութի ունին, ուղօղը կրնայ երթալ տեսնալ:

9. Արուարձաններու ու քաղքի մէջ շատ բժիշկներ կան, որ երկու ժամ առտըւանց՝ երկու ժամ կէսօրէն ետքը օղորմութե համար տունը կըկենան, որ աղքատները գան իրենց հիւանդներուն համար առանց բան մը վճարելու խորհուրդ հարցընեն ու դեղ խնդրեն: Ասոնք վանքերուն ալ սիրով կըճառայեն: Ասոնցմէ մէկը Սասթալիէն անունով 1787ին Այ առջևը մեծ արգիւնք ստանալու համար ամէն բանը թող տըված, ու աղքատներուն պղտիկ հիւանդ զաւկըններուն օգնելու

ու բժշկելու համար դեղեր գտնելու ետեէն ինկած է, ու շատ քաջ եղած է: Ինքը մեռնելէն ետքը տեղը կէօլիս անուճով ուրիշ բժիշկ մը անցած է, թագաւորու թիւր ու բարեպաշտներն ալ ձեռք բռնած մուտք կապած են, ու անով տարին առանց սաբկի 4000 աղքատի տղոց դեղ կընէ, կառողջացընէ կոր, միայն թէ ծնօղքնին զաւակնին տարած ատեննին՝ պէտք է որ իրենց ժողովրդապետէն իրենց աղքատ ըլլալուն վկայական գիրը ունենան:

10. Վաղաքը մեծ աղքատանոց մը կայ, որուն մէջը զիրենք հոգալու մարդ չունեցօղ հիւանդոտ աղքատ ծերերը ու պառաւները կըժողւն վին, որ իրենց մնացած քիչ կեանքերնին հանգիստ անցընեն: Ասոր մէջը 323 աղքատ կայ, որոնք 32 մեծ սենեակներու մէջ բաժնրված են, ամէնուն միօրինակ հաստը բայց մաքուր զգեստ կըհագցընեն, ձմեռը սենեակնին կըտաքցընեն, ճրագ կուտան, ու ամիսն ալ ինը ֆիօրին կըլճարեն, որ հոն տեղի խոհակերէն կերակուր ու հաց գնեն: Ասի թէպէտ իրենց ապրուստին կըբաւէ, բայց որոնք որ բանելով ալ քիչ մը բան կընան վատըկիլ նէ՝ ալ աղէկ կապրին, անոր համար երկու հատ գործելու տեղեր ալ կան, որոնց մէջը ամէն արհեստի գործիքներ կըգտնրվին: Տունը շատ մաքուր կըպահվի, կարգով կանոնով կապրին, հիւանդացած ատեննին դեղերնին աղէկ կըճարեն, կըճառայեն ու հոգ ևորնին կըհոգան: Սարդ ու

նեցողներուն, որ քիչ մը օգնութի կրնան գտնել, ամիսը հինկուկէս ֆիօրին կուտան, ու աղքատանոցը չեն առնուր. ասանկ ինը հարիւր աղքատ կայ:

11. Հինգ աղքատանոց ալ արուարձանները կան, բայց ասանկ մեծ չեն, ու մէջի աղքատները քիչ են:

12. Տոլսէփի կայսրը ծերացած կամ բնական պակասութե մը համար ծառայել չիկրցօղ պատճառներն համար աս բարի բանը հաստատած է, որ ով որ քաղաքական կամ կայսերական պատճառի մէջ տասը տարի ծառայած է, ու ծերութե կամ հիւանդութե համար ալ չիկրնար ծառայել նէ, ունեցած թոշակին (էօլէֆէին) երրորդ մասը ինչպէս մեռնելու ատենը կըտրվի. քսանըհինկ տարի ծառայողին կէս թոշակը, քառսուն տարի ծառայողին երկու երրորդը, ու քառսուն տարիէն աւելի ինչուկ յիսուն տարի ծառայողին ամբողջ թոշակը ու 1/4 ոսկինոց ոսկի միտալ մըն ալ կըտրվի, ու թէ որ առողջ ալ են նէ, ամէն ծառայութե աղատ կըլլան: Սեռնելէն ետքն ալ իրենց կանայքը իրենց ունեցած թոշակին կէսը կառնուն, կիներն ալ մեռնելէն ետքը տղոց ինչպէս քսան տարին, ու աղջիկներուն ինչպէս տասներութը տարին քիչ մը օգնութի կըտրվի:

Աս բանը երեւելի լոմայափոխներ ու շատ աղքատականներ ու իշխաններ իրենց հաւատարիմ ծառայներուն ալ կընեն. իրենց թոշակ կըկապեն,

որ մնացած ծերութեան կեանքերնին անով հանգիստ ապրին :

13. Շատ տեսակ արհեստաւորներ տէրութեան հաւանութիւնը իրենց այրի կնիկներուն օգնելու համար մեջերնին միաբանութիւն բրած են ստրկի գլուխ դնելու, որ իրենք մեռնելէն ետև իրենց կանայքը անոր մուտքովը ապրին: Ուստի (օրինակի համար) բժիշկներուն միաբանութեան կամ ընկերութեան մտնել ուզող բժիշկը՝ իր բժշկութիւնը 'ի գործ դնելու հրամանը կամ հրովարտակը առածին պէս պէտք է որ 450 ֆիօրին վճարէ ան ընկերութեան, ամէն տարի ալ քսան ֆիօրին, ու ինքը մեռնելէն ետքը ընկերութիւնը ամէն տարի ի կնոջը ստակ կը վճարէ, որ նեղութիւն չկրպաչէ հանգիստ ապրի:

14. Շատ բարեպաշտ անձինք ստակ գրած են, որ անոր շահովը աղքատ ու պարկեշտ աղջիկներու ինչվան որ վիճակնին կորոշեն ու հաց մը կը գտնան նէ օգնութիւն ըլլայ. հիմայ ամէն տարի հինգ հոգւոյ տարին 300 ֆիօրին կը վճարվի, ինը հոգւոյ 200 ֆիօրին, իրեք հոգւոյ 163, ու չորս հոգւոյ հարիւրական ֆիօրին կը վճարվի: Այս ողորմութիւններուն բաժանումը ասանկ է, քսանը մէկ աղքատ ու պարկեշտ աղջիկներ կը ժողովեն, որոնց անունները զատ զատ թղթերու վրայ, ու աս պարգեւները զատ զատ թղթերու վրայ կը գրեն, ու վիճակ հանելու պէս կը հանեն:

15. Անբնական խաթունները 1811ին մէ-

ջերնին ընկերութի մը հաստատած են, գլուխնին հիմայ կոմսուհի մըն է, տասը խորհրդական, ու ութը էրիկ մարդ գործակալ ունի, որ բոլոր աղեր-
 ւական են, ու 2,000 ընկեր գրված են: Ասոնք իրենց մէջը ու ուրիշներէն ստակ կըժողվեն իրենց գլխաւորին կըխրկեն, ան ալ իր խորհրդականներուն ու գործակալներուն ձեռքովը եկած ստակները ծննդեան տանը, որբանոցներուն, կուրերուն ու համբներուն դպրատուններուն, հիւանդանոցներուն, ու ուրիշ ասանկ տեղերուն կըբաժնէ:

16. Հատ ջերմեռանդ անձինքներ մեռած ատեննին ստակ ձգած են, ու մեծ գլուխ մը եղած է, որուն շահովը օրէնսգիտութի, փիլիսոփայութիւն, անձաբանութի ու ուրիշ տեսակ ուսումներ սորվողներէն 200 կարողութիւն չունեցող աղքատ տղոց ողորմութի կըտրվի, ամէն մէկին կարօտութը կէօրէ տարին 18 ֆիօրինէն ինչվան 300 ֆիօրին: Տասնըվեց հատ բժշկութի սորվող տղոց ալ տարին 150 ֆիօրին, 28 փիլիսոփայութի սորվողներու 120 ֆիօրին: Հիսուն հոգւոյ ալ ընկերութիւն մը ամէն օր կերակուր կուտայ:

17. Արկու հատ մեռելի եղբայրութիներ կան, մէկին 1,000 հոգի գրված են, իրենց եղբայրներէն մէկը մեռած ատենը մարդ գլուխ իրեք պղինձ քռայձառ կըժողվեն, որ 50 ֆիօրին կընէ, 40ը թաղման ծախքին ու մեռնողին հոգւոյն համար երկու պատարագի կուտան, 10 ֆիօրինն ալ ուրիշ

ծախքերուն կուտան : Այնչալ ընկերութիւնը կամ եղբայրութիւնն ալ ասոր նման է :

18. Երկու ուրիշ եղբայրութիւններ ալ կան, որ մէջերնին ու ուրիշներէն ստակ կըժողվեն, ու մուրալու ամբլջցող աղքատներուն ողորմութիւն կուտան :

19. Թագաւորութիւնը 1810ին սահմանած է, որ 25 տարի հաւատարմութիւն ծառայող ու վերջին տասը տարին մէկ մարդու քովը կեցող ծառաներէն ու աղախիւններէն տարին 10 հոգւոյ 150ական ֆիօրին պարգև տրվի :

Բոլոր Ա կեննա ասանկ բաներով տարին 25,000 հոգւոյ ողորմութիւն կըտրվի, անոր համար ալ հասարակօրէն մուրալը արգելած է, մէկը կըտեսնեն նէ՛ կըպատժեն :

ԳՂՈՒԽ ԺԳ :

Երեւելի հիւանդանոցները :

1. Յովսէփ կայսրը 1784ին պղտիկ հիւանդանոցները բոլոր աւրած, ու Ելսէռկասսէ արուարձանին մէջը մեծ ու փառաւոր հիւանդանոց շինած է, որ մէկ սիրուն պղտիկ աւան մը կընմանի : Դռնէն ներս մտածին պէս եօթը շէնքերէ միացած մեծ քառակուսի շէնք մըն է. մէջը քիչ մը ոտք ելջող հիւանդներուն զբօսանքի համար եօթը պար-